

Суб'єкти права на апеляційне оскарження у кримінальному судочинстві України

За даними судової статистики, щороку в апеляційному порядку переглядається понад 50 тис. справ і матеріалів¹. Апеляційне провадження є важливим засобом перевірки якості розгляду кримінальних справ судами першої інстанції, а також забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального процесу. З огляду на це набуває актуальності визначення кола суб'єктів права на апеляційне оскарження рішень суду, потреба у чому зростає у зв'язку із прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України (КПК) України.

**Володимир
МАРИНІВ,**
доцент кафедри
кримінального процесу
Національного
університету
"Юридична академія
України
імені Ярослава Мудрого",
кандидат юридичних
наук

Проблеми апеляційного провадження у кримінальних справах загалом, а також особливості правового становища окремих його суб'єктів були предметом розгляду таких учених, як О. Костюченко², В. Лазарева³, А. Разінкіна⁴, І. Севаст'янніков⁵ та інших. Водночас не всі питання у цій площині отримали своє вирішення, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень.

Слід зазначити, що право на апеляційне оскарження рішень суду в Україні проголошується і гарантується на конституційному рівні (пункт 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України). Водночас у чинному КПК України немає спеціальної декларативної норми, яка б гарантувала

право учасникам процесу оскаржувати судові рішення у вищій інстанції⁶. У проекті нового Кримінального процесуального кодексу України № 9700 від 13 січня 2012 р. (далі – проект КПК)⁷ передбачене на рівні загальних засад кримінального впровадження право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, як складова частина якого гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому цим Кодексом, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді (пункт 2 ст. 24 проекту КПК). Разом з тим дослідження конкретних положень як чинного КПК, так і проекту КПК показує, що вказаний конституційний принцип при визначенні суб'єктів права на апеляційне оскарження у кримінальному судочинстві реалізується не повністю.

Привертає увагу та обставина, що у визначенні осіб, які мають право на апеляцію, чинний КПК України допускає внутрішню колізію. Так, відповідно до пункту 15 ст. 32 КПК апеляцією є подання прокурора і скарга учасника процесу про скасування або зміну судового рішення в апеляційному порядку. Під учасниками процесу пункт 8 цієї статті розуміє обвинуваченого, підозрюваного, захисника, а також потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їхніх представників. Водночас ст. 348 КПК встановлює, що апеляцію мають право подати: 1) засуджений, його за-

конний представник і захисник; 2) виправданий, його законний представник і захисник; 3) законний представник, захисник неповнолітнього та сам неповнолітній, щодо якого застосовано примусовий захід виховного характеру; 4) законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусового заходу медичного характеру; 5) обвинувачений, щодо якого справу закрито, його законний представник і захисник; 6) обвинувачений, щодо якого справу направлено на додаткове розслідування, його законний представник і захисник; 7) цивільний відповідач або його представник; 8) прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, а також прокурор, який затвердив обвинувальний висновок; 9) потерпілий і його представник; 10) цивільний позивач або його представник; 11) особа, щодо якої винесено окрему ухвалу (постанову) суду; 12) інші особи у випадках, передбачених цим Кодексом. Таким чином, як слушно зауважує О. Костюченко, наведено у ст. 32 КПК визначення поняття "апеляція" є не зовсім вдалим, оскільки використання терміна "учасники процесу" звужує перелік суб'єктів апеляційного оскарження порівняно зі ст. 348 КПК⁸.

При вирішенні цієї суперечності на практиці, на мій погляд, необхідно виходити із того, що ст. 348 КПК є спеціальною нормою щодо ст. 32, яка закріплює загальне значення термінів КПК. Останнє може конкретизуватися в окремих

його статтях, зокрема і щодо визначення суб'єктів права апеляційного оскарження. З формальної точки зору вказана колізія може бути усунута за рахунок розширення кола учасників кримінального процесу (якими, безумовно, є всі суб'єкти права на подання апеляції) або корегування визначення поняття апеляції з віднесенням до неї всіх тих суб'єктів, інтересів яких стосується оскаржуване рішення суду.

Варто зазначити, що у проекті КПК вказана проблема розв'язана за рахунок виключення з числа основних термінів Кодексу (ст. 3) поняття "апеляція". На мій погляд, вказаний підхід не можна вважати вдалим, оскільки визначення цього поняття безумовно необхідне у КПК. Крім того, постає питання, до якої групи суб'єктів, визначених у ст. 3, належать особи, наділені правом на апеляційне оскарження, оскільки вказана стаття окремо виділяє: сторони кримінального провадження — зі сторони обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; зі сторони захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (пункт 18); учасники кримінального провадження — сторони,

потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник (пункт 24); учасники судового провадження — сторони, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, а також інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження (пункт 25).

Очевидно, що, розглядаючи апеляційне провадження як стадію судового провадження, суб'єкти права на апеляційне оскарження мають бути віднесені до учасників судового провадження. Водночас не всі суб'єкти судового провадження наділяються правом на подання апеляції: так, приміром, не є ними слідчий, керівник органу досудового розслідування, яких пункт 18 ст. 3 проекту КПК включає до складу сторони обвинувачення. Таким чином, проект КПК зберігає деякі неузгодженості щодо визначення статусу осіб, які наділені правом на подання апеляції, і вони мають бути усунуті шляхом надання права апеляційного оскарження всім учасникам судового провадження у відповідних межах.

Попри погляди деяких вчених на необхідність встановлення вичерпного переліку осіб.

наділених правом подати апеляцію, який не підлягає розширювальному тлумаченню⁹, як чинний КПК України, так і проект КПК залишають його відкритим, передбачаючи, що правом на подання апеляції наділяються інші особи у передбачених КПК випадках (пункт 12 ст. 348 КПК, пункт 10 ст. 393 проекту КПК). Вказане формулювання зазнало критики у науковій юридичній літературі, зокрема О. Костюченко вважає більш доцільним закріпити ширше формулювання, відповідно до якого право подати апеляцію мають інші особи, коли вирок, постанова, ухвала стосується їхніх інтересів¹⁰. Необхідно зазначити, що запропонований підхід є надмірно широким і опирається на оціночне поняття щодо того, чи стосується рішення суду інтересів особи, яка подає апеляцію. З огляду на це наведене формулювання потребує уточнення і посилення на передбачені кримінально-процесуальним законом випадки, що і зроблено у проекті КПК.

Розглядаючи коло суб'єктів права на апеляційне оскарження, необхідно враховувати, що вони мають таке право лише у визначених законом межах. Так, виходячи зі змісту ст. 348 КПК України, засуджений, його законний представник і захисник можуть подати апеляцію у частині, що стосується інтересів засудженого; виправданий, його законний представник і захисник — у частині мотивів і підстав виправдання; законний представник, захисник неповнолітнього та сам неповнолітній, щодо якого застосовано приму-

совий захід виховного характеру, — у частині, що стосується інтересів неповнолітнього; обвинувачений, щодо якого справу закрито, його законний представник і захисник — у частині мотивів і підстав закриття справи; обвинувачений, щодо якого справу направлено на додаткове розслідування, його законний представник і захисник — у частині мотивів і підстав направлення справи на додаткове розслідування; цивільний відповідач або його представник — в частині, що стосується вирішення позову; прокурор — у межах обвинувачення, що підтримував прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції; потерпілий і його представник — у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції; цивільний позивач або його представник — у частині, що стосується вирішення позову.

Таким чином, законодавець пов'язує можливість реалізації права на апеляційне оскарження рішень суду з процесуальними інтересами суб'єкта права на апеляцію, які він обстоював у суді першої інстанції. Такий підхід є логічним і спрямований на реалізацію принципів змагальності і диспозитивності, однак створює суттєві ускладнення на практиці. Так, наприклад, стосовно апеляції засудженого в юридичній літературі зазначається, що суть "інтересу засудженого" у кримінально-процесуальному законі не визначено, його межі можна розуміти по-різному, тому проблем-

ним є питання, чи має право засуджений подати апеляцію щодо зміни вироку стосовно іншого засудженого¹¹. Крім того, термін "засуджений" апіорі не може застосовуватися до особи, яка подає апеляцію, оскільки провадження в апеляційній інстанції передбачає оскарження вироку суду, який не набрав законної сили¹². Вказані недоліки частково усунуті у проекті КПК, який використовує поняття "обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок" (пункт 1 ч. 1 ст. 393 проекту КПК). Разом з тим збережено формулювання "в частині, що стосується інтересів обвинуваченого", яке є оціночним і має бути конкретизоване.

Звертає на себе увагу й той факт, що як чинний КПК України, так і проект КПК не містять жодних уточнюючих вимог до подання апеляції законним представником та захисником особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусового заходу медичного характеру (пункт 4 ст. 348 КПК, пункт 5 ст. 393 проекту КПК). У цьому вбачається внутрішня неузгодженість зазначених статей, оскільки, наприклад, до апеляції з боку законного представника, захисника неповнолітнього чи самого неповнолітнього, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру, встановлюється вимога пред'явлення її лише в частині, що стосується інтересів неповнолітнього (пункт 3 ст. 348 КПК, пункт 4 ст. 393 проекту КПК). Оскільки провадження щодо застосування

як примусових заходів медичного характеру, так і примусових заходів виховного характеру належать до особливих видів кримінального провадження, то і підхід законодавця до визначення права на подання апеляцій за їх результатами має бути одноманітним.

Істотною проблемою є також обмеження права на пред'явлення апеляції потерпілим та його представником межами вимог, заявлених ними в суді першої інстанції (пункт 9 ст. 348 КПК, пункт 7 ст. 393 проекту КПК). Як зауважує з цього приводу А. Лапкін, фактично в кращому варіанті це означає, що апеляція потерпілого може бути подана лише в межах державного обвинувачення, яке підтримувалося прокурором, особливо зважаючи на підпорядкований характер цього суб'єкта співобвинувачення державному обвинувачеві і пасивну позицію, яку займає більшість потерпілих при розгляді справи в суді першої інстанції, бо інакше, якщо потерпілий чітко не формулював своїх вимог, покладаючись на прокурора, він взагалі може бути позбавлений права на апеляцію¹³. В цьому дістає вияв деякою мірою дискримінаційне положення потерпілого порівняно з обвинуваченим, адже останній при поданні апеляції не зв'язаний межами свого захисту у суді першої інстанції. З огляду на це уявляється правильним урівняти можливості потерпілого і обвинуваченого щодо апеляційного оскарження рішень суду шляхом падання потерпілому права вносити апеляцію у частині щодо його інтересів.

Серед суб'єктів права на апеляційне оскарження на окрему увагу заслуговує прокурор. Внесення апеляцій прокурором є одним з найбільш дієвих засобів реагування на порушення закону, допущені в суді першої інстанції. Це підтверджує судова статистика, за даними якої у 2010 р. було скасовано виправдувальні вироки щодо 279 осіб (у 2009 р. — щодо 248), із них із направленням справи на додаткове розслідування — щодо 66 осіб (у 2009 р. — щодо 52 осіб)¹⁴, більшість із яких — за апеляційними поданнями прокурорів.

Разом з тим чинне законодавство обмежує можливості прокуратури у апеляційному оскарженні незаконних і необґрунтованих рішень суду. Так, відповідно до пункту 8 ст. 348 КПК України право вносити апеляцію надається прокурору, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, а також прокурору, який затвердив обвинувальний висновок, — у межах обвинувачення, що підтримував прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції. Таке формулювання має недоліки як за змістом, так і за обсягом. Надаючи право на внесення апеляції лише вказаним прокурорам, воно суперечить положенню пункту 6 ч. 1 ст. 32 КПК України, яке встановлює значно ширше коло осіб, які розуміються під поняттям "прокурор". Крім того, надання права на внесення апеляції одночасно двом прокурорам створює ситуацію, коли у випадку одночасного принесення апеляційного подання

прокурором, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, та прокурором, який затвердив обвинувальний висновок, незалежно від доводів, що містяться в апеляції, вони обидва підлягають розгляду, якщо подані у встановлений строк і відповідають вимогам кримінально-процесуального закону¹⁵. Однак, як слушно зазначає Ю. Фідря, така своєрідна змагальність прокурорів не відповідає принципу єдності та централізації прокурорської системи, а також принципу підпорядкування нижчестоящих прокурорів вищестоящим, тому конфлікт їхніх позицій доведеться розв'язувати вищестоящому прокурору шляхом прийняття відповідного рішення з цього приводу¹⁶.

Крім того, право прокурора на апеляційне оскарження обмежується обвинуваченням, яке підтримував прокурор у суді першої інстанції. Як зазначають дослідники, у випадку очевидної неправильності позиції прокурора, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, подати апеляцію на незаконне та необґрунтоване рішення суду в апеляційному порядку не може жоден прокурор¹⁷. Вважаю, що вказані проблеми мають бути розв'язані шляхом: 1) розширення кола прокурорів, які мають право на апеляційне оскарження судових рішень; 2) усунення обмежувальних вимог щодо права прокурора на апеляційне оскарження. Тобто прокурор як гарант забезпечення законності на всіх стадіях кримінального провадження повинен мати

право реагувати на незаконні та необгрунтовані рішення суду у кожному випадку їх винесення шляхом апеляційного оскарження.

Підсумовуючи викладене, вважаю перспективним законодавче удосконалення переліку суб'єктів права на апеляційне оскарження рішень суду, уточ-

нення відповідної термінології, забезпечення рівності учасників судового кримінального провадження на подання апеляції, а також усунення обмежувальних вимог до суб'єктів права на апеляцію, що перешкоджає реалізації конституційного принципу забезпечення апеляційного оскарження рішення суду.

¹ Див.: Аналіз стану здійснення правосуддя місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, апеляційними судами міст Києва та Севастополя, апеляційним судом Автономної Республіки Крим у 2010 році [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://sc.gov.ua/>.

² Див.: *Костюченко О.Ю.* Апеляційне оскарження судових рішень в кримінальному процесі України: Дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2005. — 231 с.

³ Див.: *Лазарева В.А.* Проблемы понимания и применения нового закона об апелляции // Библиотека криминалиста. — 2012. — № 1. — С. 90—100.

⁴ Див.: *Разинкина А.Н.* Апелляция в уголовном судопроизводстве: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. — М., 2003.

⁵ Див.: *Севастьянников И.К.* Участие прокурора в суде апелляции и кассационной инстанции: Дисс. ... канд. юрид. наук. — СПб, 2004. — 201 с.

⁶ Див.: *Салін О.* Апеляційне та касаційне провадження у кримінальних справах у контексті міжнародних стандартів // Вісник прокуратури. — 2012. — № 2. — С. 75.

⁷ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України: Проект № 9700 від 13 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

⁸ Див.: *Костюченко О.Ю.* Вказ. праця. — С. 89.

⁹ Див.: Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. *В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка.* — К., 2003. — С. 672.

¹⁰ Див.: *Костюченко О.Ю.* Вказ. праця. — С. 93.

¹¹ Див.: Там само.

¹² Див.: Кримінальний процес: Підручн. / За ред. *Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної.* — Харків, 2010. — С. 447.

¹³ Див.: *Лапкін А.В.* Організаційно-правові основи діяльності прокурора із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в кримінальному судочинстві України: Дис. ... канд. юрид. наук. — Харків, 2011. — С. 107—108.

¹⁴ Див.: Аналіз стану здійснення правосуддя місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, апеляційними судами міст Києва та Севастополя, апеляційним судом Автономної Республіки Крим у 2010 році [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://sc.gov.ua/>.

¹⁵ Див.: Кримінальний процес: Підручн. / За ред. *Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної.* — С. 450.

¹⁶ Див.: *Фідія Ю.* Підготовка та участь прокурора у розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку // Вісник прокуратури. — 2008. — № 6. — С. 105.

¹⁷ Див.: *Копетюк М., Книш О.* Правові засади участі прокурора в апеляційному провадженні // Юридична Україна. — 2005. — № 3. — С. 84.